

KLASSZIKUS ALAPOKON NYUGVÓ KORTÁRS ELMÉLET

Szűcs Zoltán Gábor
(MTA TK Politikatudományi Intézet)

(Horváth Szilvia: *Demokrácia és politikai közösség. NKE MTKK, Budapest, 2015*)

Nehéz lenne azt állítani, hogy az elmúlt években különösebben nagy figyelem követné a magyar nyelvű politikatudományi könyvtermést. A politikatudomány professzionalizálódásával együtt járt a specializáció, egy kifelé egyre kevésbé követhető nyelvhasználat terjedt el, és a publikálásban is egyre kevésbé tűnik fontosnak az, amit az ember magyarul megjelentet. Különösen igaz ez a politikaelmélet területére, amely a magyar politikatudomány egészenél is kevésbé látszik izgatni a közvéleményt. Mindez annál sajnálatosabb, mert továbbra is születnek fontos munkák magyar nyelven; sőt, tovább megyek, számos olyan munka születik, amelyik közvetve vagy közvetlenül, de a leghétköznapibb tapasztalatainkhoz kapcsolódik. A teljesség igénye nélkül ilyennek tartom Boda Zsolt *Legitimitás, bizalom, együttműködés* című könyvét, amely abból az igényből táplálkozik, hogy ne csak a politika konfliktusos oldaláról beszéljünk, de arról is, hogy miért létezik a politikában együttműködés; Kiss Viktor *Marx és ideológia* című könyvét, amely közérthetően, ugyanakkor a kortárs politikaelmélet eszköztárával beszél az ideológia problémájáról, s bátran nyúl hozzá a marxi életmű nagy problémáihoz; illetve Szabó Márton két igazán fontos műve, *A közügy politikaelmélete* és az azt is magában foglaló monumentális *Diszkurzív politikaelmélet*, amelyek végtelen türelemmel és magától értetődő természetességgel vezetik végig az olvasót a politika nagy kérdésein, s teszik mindezt úgy, hogy segítenek kitekinteni legszűkebb politikai elfoglaltságaink korlátain túlra.

Nem túlzás azt mondani, hogy a hazai politikaelmélet valóságos reneszánszát éli a 2010-es években, s ebben óriási szerepe van a Szabó Márton által indított diszkurzív „mozgalomnak”, amelyből számos fiatalabb vagy lassan már inkább középkorú kutató pályája indult el. Közéjük tartozik Horváth Szilvia is, akinek új – a Magyar Politikatudományi Társaság Kolnai Aurél Díjával jutalmazott – könyve egyszerre jelenti a Szabó Márton fémjelezte diszkurzív politikatudományi irányzat továbbgondolását, illetve szakítást a magyar politikatudomány egyik feltűnő gyengeségével, a normatív kérdések iránti idegenke-

déssel. Olyannyira erősen szeretett volna hinni abban a hazai tudományos közösség(nek legalább egy elég jelentős része), hogy a demokratikus keretek adottak és a demokratikus politizálás tartalma nem tudományos probléma, hogy a kívülálló szemében még az is kérdésessé válhatott, hogy van-e bármilyen mondanivalója ennek a közösségnek a politikáról a business-as-usual hangsúlyozásán túl. Bármilyen túlzó is volt ez a felvetés, azért nem volt egészen alaptalan. Horváth Szilvia munkája pedig – úttörő vállalkozásként és egy érezhető változás egyik kimagasló színvonalú képviselőjeként is – éppen azért hiánypótló, mert pontosan azt a kérdést teszi fel és igyekszik megválaszolni, hogy mit jelent demokráciában élni, mit jelent a demokratikus értékekkel azonosulni, milyen törekeny is az a politikai rend, amit a demokrácia jelent és miként is kell szembenéznünk a demokráciát fenyegető kihívásokkal egy demokratikus értékrend híveiként.

Horváth Szilvia könyve, ha szabad így mondani, nem adja meg könnyen magát az olvasónak. Ez nem azt jelenti, hogy ne lenne jól megírva, ne világos magyar nyelven lenne megfogalmazva vagy szerkesztési problémák lennének vele. Éppen ellenkezőleg! Egy igényes szerző igényes könyvéről van szó, aki viszonylag sokat remél olvasójától. Érdeklődést, odafigyelést és gondolkodási igényt vár el, s nyitottságot arra, hogy instant válaszok helyett széles intellektuális horizontot kapjunk és lehetőséget arra, hogy jobban megértsük magunkat és a világunkat. Mit is jelent ez?

A könyv középpontjában két nagy kérdés kapcsolata áll: az egyik, amelyik arra vonatkozik, hogy mi is valójában a demokrácia, a másik pedig, hogy mi a politika. Horváth Szilvia a klasszikus görög politikafelfogás demokráciaképletét használja segítségként arra, hogy elgondolkodjon és elgondolkodtassa az olvasót arról, hogy mi is a demokrácia mint ideál. Számára ez elsősorban egy életformát jelent, amely lehetővé teszi, hogy az emberek egyenlő joggal szólhassanak hozzá a mindenkit érintő közös ügyekhez és e nyilvános érintkezések révén megteremtssenek egy közös teret, ahol együtt élhetnek, mindazon különbözőségeik és konfliktusok ellenére, amelyek elkerülhetetlenek ott, ahol egynél több ember van jelen. Mindezt a szerző így fogalmazza meg: „A klasszikus értelemben vett demokrácia olyan politikai közösség modellje, ami befogadta és bevonta a nyíltság régióiba a teremtett emberi világ teljességét, és lehetővé tette azt, hogy az emberek megmutatkozhassanak az így létrejött térben.”. A politika pedig, értelemszerűen az emberi együttélés konfliktusosságának tapasztalata. Az, hogy a politikai közösségekben különböző egyének és csoportok feszülnek egymásnak és küzdenek egymással, s hogy emiatt szükség van valamiféle integrációnak, a politikai konfliktusokat megszelídítő mechanizmusokra, s hogy ugyanakkor a politikai közösségeket mindig fenyegeti a külső és belső felbomlás veszélye. A demokrácia mint politikai közösség, mondja Horváth Szilvia, nem képzelhető el ezek nélkül a konfliktusok nélkül, ugyanakkor nem lehet demokratikus, ha nem demokráciaként, azaz nem olyan kö-

zösségként szerveződik, amely „egyszerre életet oltalmazó, valamint cselekvési és megmutatkozási lehetőséget és szabadságot teremtő tér”.

Mindez elsőre talán túlságosan általánosnak tűnhet (bár természetesen egyáltalán nem magától értetődő, hogy valaki így tekintsen a demokráciára és nem mondjuk elitek szabályozott küzdelmeként vagy érdekek becsatornázásaként stb.), de az igazán izgalmas az, ahogyan a *Demokrácia és politikai közösség* megtölti élettel ezt a demokráciaképet. Horváth Szilvia ehhez egyfelől a klasszikus görög demokrácia-felfogást használja fel. Annak, akit az ilyesmi valamelyest is érdekel, már az ide vágó fejtegetések is számtalan érdekességet tartalmaznak önmagukban is, mert a könyv nem mondja fel a tankönyvekből ismerős görög filozófiai leckéket, hanem üdítően friss betekintést enged abba, ahogyan a görögök a politikáról és a demokráciáról gondolkodtak. Nem Plátón, Arisztotelész műveire támaszkodik, ami érthető is, mert a görög filozófia nagyjainak nem sok pozitív mondanivalójuk volt a demokráciáról, hanem a szofistákhoz és a preszókratikusokhoz fordul. Számos fontos fogalmat és problémát kölcsönöz tőlük, mint a változás, a konfliktus, a jelenlét, a vita, az egyenlőség, a politikai közösség, illetve az utóbbinak szabadsága. Mindez lehetővé teszi számára, hogy ha nem is kortársainkként, de a mi problémáinkra jobban rezonáló gondolkodókként tárgyalhassa az antik görögöket. Mindez persze felvet egy problémát, amivel a szerző szembe is néz: hogy mit jelent a két és félezer évvel ezelőtti, egészen másfajta intézményes keretek között működő politikai közösség önreflexióját a saját problémáink átgondolására használni. Horváth Szilvia válasza az, hogy az elméletalkotás elkerülhetetlenül mindig újraírás is. Hogy az újraírásnak mennyire kell vagy lehet radikálisnak lennie, mennyire képes hű is maradni az eredetihez, s ezáltal segíteni minket a saját problémáink jobb megértésében, az persze egy nagy és komoly kérdés, amire nincs könnyű válasz. De, amint arra Horváth Szilvia joggal rámutat, a XX. századi politikai filozófia egyik csúcsteljesítménye, Hannah Arendt munkássága is a görögökkel való párbeszédben formálódott. (Tegyük ehhez hozzá, hogy a nem kevésbé nagy hatású Judith N. Shklar, bár lényegesen későbbi korszakokra fókuszálva, de maga is állandóan a történelemmel való párbeszédben formálta ki gondolatait. S ahogy egyszer fogalmazott, a politikaelméletnek a történelem és az etika között kell megtalálnia a helyét.)

Az újraírás fogalma ugyanakkor átvezet bennünket Horváth Szilvia könyvének másik inspirációs forrásához, a diszkurzív politikatudományhoz. A *Demokrácia és politikai közösség* az egyik legbátrabb kísérlet arra, hogy Szabó Márton gondolatait ne elsősorban módszertani problémák, hanem szubsztantív politikaelméleti hozzájárulásként kezelje. Innen jön Horváth könyvének két visszatérő témája: egyrészt, hogy a politikai közösség nem adott, nem természetes, hanem közösen megalkotott (a demokrácia pedig e közös alkotásnak egy speciális módját jelenti, amelyben elvileg mindenkinek egyenlő joga van a megszólaláshoz), másrészt pedig, hogy a politikai cselekvésnek a nyilvános-

ságbeli megszólalás kitüntetett, paradigmaticus formája. Mindez nem azt jelenti, hogy a politikában ne volna más is, ami számít, de egy erős normatív elkötelezettséget feltételez egy olyan demokratikus ideál iránt, amelyben a politikai közösségnek nincs más alapja, sem fennmaradásának más garanciája, mint hogy a közösség tagjai aktívan összegyűljenek – Horváth saját, provokatív megfogalmazását idézve – „hogyan körbeállva létrehozzák és megoltalmazzák az egymás közötti egyenlőség azon terét, ahol a szabad beszéd, pontosabban a vita lehetséges”. Vagyis, a demokrácia végső soron episztémikus és retorikus karakterű.

Végül ott van Horváth könyvének harmadik forrása, három, egyébként sok tekintetben különböző karakterű, ám egymáshoz mégis ezer szálon kötődő politikai filozófus: Hannah Arendt, Carl Schmitt és Chantal Mouffe (számos más szerző is előkerül persze Webertől Palonenig). Tőlük nagyon sok mindent tanul a szerző: a görögség politikai reflexiói iránti érdeklődést, a politikai közösség és a konfliktusok közötti viszony kérdését. S különösen nagy szerepet kell tulajdonítanunk Mouffe-nak, akinek agón-fogalma utat nyit a politikai konfliktusok olyan, antik gyökerű felfogásához, amelyben a versengés nem szükségképpen fenyeget a közösség felbomlásával, hanem annak konstitutív tényezőjévé válhat.

Mindezek, a rengeteg utalás, finom megfigyelés, eredeti gondolat, a sokféle mutató asszociációk miatt van, hogy a könyv nem gyorsétermi fogyasztásra szánt termék, hanem ahogyan időnként ma el-elhangzik igényként a tudomány művelői között, „lassú olvasást”, elgondolkodást, meg-megállást igénylő munka. Annak, akinek mindehhez van türelme, a könyv hihetetlenül sok izgalmas részlettel szolgál jutalomként.

De nem szeretném azt a látszatot kelteni, hogy a könyv kizárólag az absztrakció iránt vonzó olvasónak kínálna tanulságot. Tegyük fel bátran a kérdést: mi haszna van egy Arendtet, Schmittet, Mouffe-ot olvasó, diszkurzív elméletekből is táplálkozó, a demokrácia episztémikus és retorikus felfogását hirdető, a görög demokráciafelfogáshoz visszanyúló könyvnek a ma embere számára?

Erre mindenekelőtt három válasz adódik a könyv alapján. Az egyik, hogy manapság a képviseleti demokrácia uralkodó, pártelvű és elitista felfogását, amelyhez gyakran a demokratikus döntéshozatal kereteit szűkítő „episztokratikus” intézmények társulnak, egyre nyíltabb populista kihívások érik. Horváth Szilvia könyve ennek a helyzetnek értelmezésében és az ahhoz való viszonyulásban is segítséget nyújt (ha nem is kifejezetten ezzel a céllal íródott) azáltal, hogy megértetheti velünk, hogy mi az, ami igazán fontos és feladhatatlan a demokráciában és mi az, ami történetileg esetleges. Nem lehet a demokráciát megmenteni a konfliktusoktól és nem lehet a demokráciát megmenteni akkor sem, ha feladjuk azt az igényt, hogy a demokratikus politikai közösségben mindenkinek igenis egyenlő és a többiek által garantált lehetősége

legyen a közösség formálásában. Nehéz lecke ez, amely ellen éppúgy tiltakozhat az ember politikatudományon edzett cinizmusa, mint a demokráciában szubsztantív értékek védelmét látó naiv felfogás. A másik, hogy bármennyire is plurális a modern társadalom és bármennyire is fontosnak tartjuk az értékpluralitás elfogadását, a demokrácia valójában nem képzelhető el valamiféle közösség nélkül. Mindez különösen sok fejtörést okozhat azoknak, akik első-sorban liberálisok és csak másodsorban demokraták. A politikai közösség szükségképpen határvonásokkal, a közös és az idegen elkülönítésével jár és a könyv idevágó fejtegetései, ha nem szájba rágott tanulságokat mondanak nekünk, nehezen félretehető állításokat fogalmaznak meg a demokratikus politikai közösség fennmaradásának feltételeivel kapcsolatban. S végül, a harmadik válasz tulajdonképpen a leginkább szívderítő, a legtöbb optimizmusra okot adó, s a könyv vége felé kap különösen nagy hangsúlyt: a politika végső soron mégiscsak lezárhatatlan, nem zár bennünket teljesen a jelen börtönébe, nem szabja meg nekünk teljesen a lehetséges cselekvéseink pályáit. A politika mindig spontán, mégpedig radikálisan az. Ez a lezárhatatlanság, meghatározhatatlanság pedig azt jelenti, hogy mindig van értelme megpróbálni a politikát formálni. Politizálni mindig jó, mindig érdemes.